

Borgerskabets familie

I løbet af forrige århundrede voksede antallet af velhavende byborgere. Foruden de gamle familier af købmænd, embedsmænd, akademikere, officerer m.v. kom der efterhånden en gruppe til af fabrikanter og direktører for banker og nye erhvervsvirksomheder. Det var et sammensat lag, men tilsammen befæstede borgerskabet både politisk og økonomisk sin plads i landets overklasse.

Det familiemønster og den livsstil, som borgerskabet udviklede, begyndte gradvist at tage form allerede omkring år 1800. Derfor vil vi i dette afsnit jævnlige trække trådene tilbage til denne periode.

Hjem og arbejde

Fra omkring år 1800 blev mandens arbejdssted adskilt fra familiens bolig. Kontoret blev hans nye arbejdsplads. Familien ophørte hermed med at være et praktisk betonet fællesskab mellem mand og hustru, og kvinderne deltog ikke længere i den erhvervsmæssige del af familiens virksomhed.

Husets drift indebar stadig i størstedelen af perioden en

Afskærmelse og fredeligt samvær angiver stemningen i dette familieportræt. Kvinderne sysler med håndarbejde og måske noget spil på klaveret til højre. Mændene slapper af. Tuschtegning forestillende grosserer Frederik Dithmer, hans kone: Henriette, den 16-årige datter: Julie og den 19-årige søn Ludwig, der studerede jura. København 1872.

stor produktion i husholdningen med bagning, syltning, syning m.v., selvom mange varer efterhånden kunne købes færdiglavede. Men hustruen deltog mindre og mindre i det praktiske arbejde, det blev overladt til tjenestefolkene. At være en dygtig husmor indebar nu at ansætte de rigtige folk og holde øje med, at de gjorde arbejdet ordentligt. Fruens vigtigste opgave blev at skabe en harmonisk, kærlig atmosfære for mand og børn; at være centrum for det tætte følelsesliv, som blev så vigtigt i overklassen i 1800-tallet. Familien blev stedet, hvor manden kunne slappe af fra det hårde forretningsliv. Her kunne han dyrke de menneskelige kvaliteter, som hans stilling ikke gav plads til, når han var på arbejde. For børn og hustru blev manden den, som med sit krævende og fjerne job sikrede hjemmets velstand. Når han var hjemme om aftenen og om søndagen, kunne han til gengæld forlange, at familien viste ham respekt og kærlig omsorg. Hans kones arbejdskraft var ikke længere nødvendig for husførelsen og for hjemmets økonomi. Hun og børnene var nu helt afhængige af mandens forsørgelse.

Bolig

Omkring 1850 var boligen blevet strengt funktionsopdelt. Hvert rum havde én bestemt funktion som spisestue, dagligstue, herreværelse, soveværelse eller børneværelse. Derudover var boligen delt i en repræsentativ og en privat del. I den repræsentative del modtoges gæster, og her opholdt familiens medlemmer sig, når de var velfriserede og pænt påklædte. Tjenestefolkene kom her kun for at varte op eller gøre rent.

I den private del lå alle de rum, der havde med husets drift og med kropsfunktioner at gøre: køkken, anretterværelse, soveværelser, børneværelser, pigekamre og med tiden også w.c. og bad. Alle disse funktioner skulle foregå usynligt fra den repræsentative del af boligen. Der blev ikke talt om, at man skulle sove, gå på w.c. eller vaske sig og slet ikke om at gå i seng med hinanden. Det var utænkeligt, at gæster kunne komme i de private rum. Men herskaberne måtte leve med at have tjenestefolk tæt inde på livet. Pigerne vidste alt om, hvordan fruene så ud med uredt hår, og hvor tit herren skiftede undertøj.

Hjemmets indretning blev der gjort meget ud af. Det var hustruens opgave ved hjælp af gardiner, forhæng, nips, blomster og billeder at skabe en intim ramme om familiens samvær. Sofaer, stole og borde blev grupperet tæt. Tidligere tiders

I borgerskabets familier blev det praktiske arbejde overladt til tjenestefolk. Stuepige, køkkenkone, gartner og husholdningslev hos familien Grøn i København. Fabrikanten havde yderligere 9 tjenestefolk ansat.

skik med at opmarchere møblerne rundt langs væggene fandt man nu kold og stiv.

Barndom

Det smittede af på børneopdragelsen, at borgerskabet var blevet en fast del af samfundets elite. At blive til noget var ikke længere et spørgsmål om, at forældrene lærte deres børn at tåle hug og bestille noget. Derimod blev de opflasket med den dannelse og selvbevidsthed, som det at tilhøre overklassen krævede.

Børnene måtte lære selvbeherskelse i enhver situation: ikke vise grådighed, ikke være højrøstede, ikke glemme de faste spisetider, gå pænt rank med løftet hoved, ikke sidde med spredte ben og krum ryg, for slet ikke at tale om at bøvs, gabe eller klø sig, når andre kunne se det. At man havde lært at beherske sig og sin krop, var et afgørende tegn på, at man tilhørte de dannede lag; og selve læreprocessen vænnede børnene til ikke at give efter for øjeblikkelige lyster og indskydelser, men stadig at anstrenge sig for at nå de mål, far og mor havde sat.

Mens børnene var små, havde familien en barnepige ansat til at tage sig af alle de praktiske ting i forbindelse med børnepasningen. At skifte bleer, tørre gylp op, bade, klippe negle og lægge børnene i seng var alt sammen hendes arbejde. Mange børn fik et tæt forhold til deres barnepige og fik gennem hende et indblik i de normer, der herskede i underklassen. Moderen fik præsenteret børnene rene og ordentlige. Hun kunne koncentrere sig om at amme dem, eller give dem den moderne sutteflaske og ellers lege og synge med børnene.

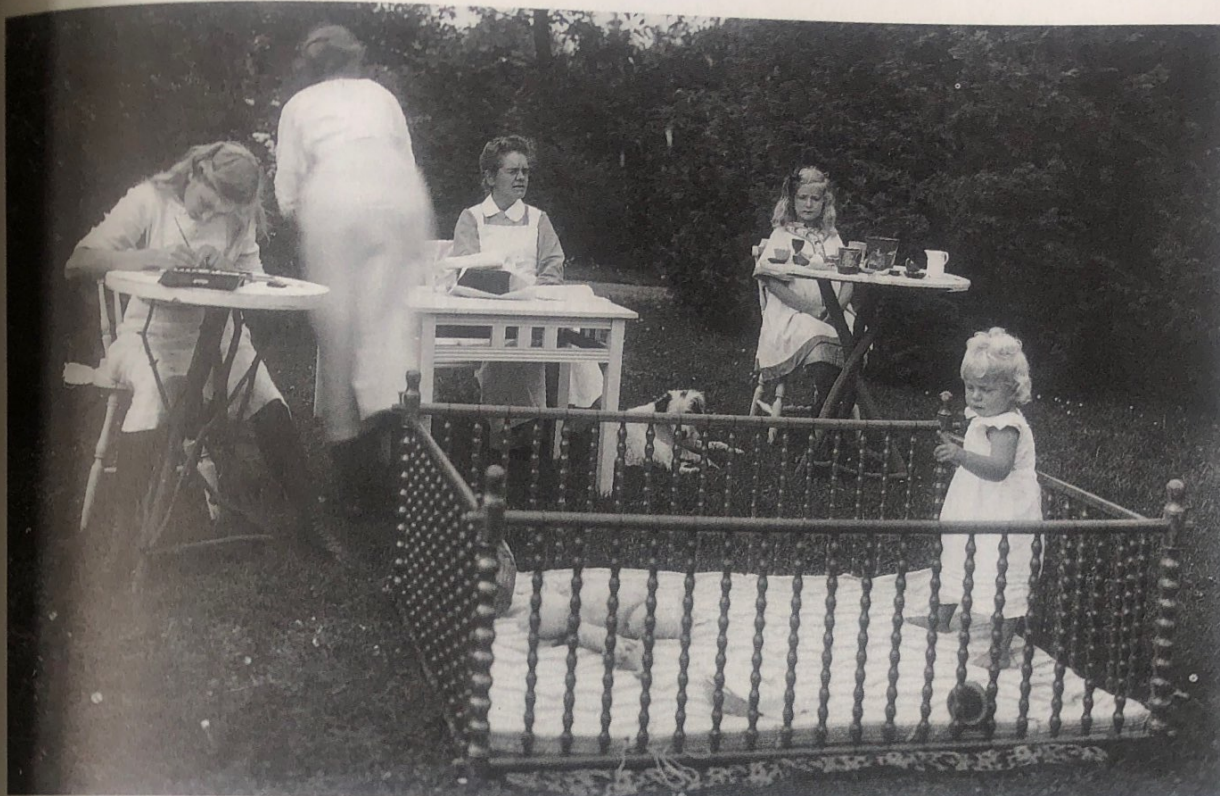
Børnene deltog ikke i det praktiske arbejde i huset. Indtil de kom i skole, var den vigtigste opgave at lære dem at opføre sig artigt. Man opfattede dem som små uskyldige væsener, der ikke kunne være ansvarlige for deres handlinger. De voksne måtte derfor nænsomt forme dem til gode mennesker og samfundsborgere. For at beskytte børnene mod en rå og farlig omverden og for at få indarbejdet rigtige, pæne manerer, skulle der helst være en voksen sammen med dem hele tiden. De fik ikke lov at lege alene på gaden, de måtte lege hjemme eller gå tur med mor eller barnepigen. Som lidt større kunne de besøge andre velhaverbørn og gå til børnebatter. Den ideelle moder fulgte sine børn nøje, blidt og tålmodigt i dagligdagen. Hun irettesatte dem kun nødtigt med smæk og hårde ord – og var det endelig nødvendigt, lod hun ofte faderen

Møbler i barnestørrelse og arrangementer særligt for børn var en del af et nyt syn på barndommen som noget særligt og værdifuldt i sig selv. Tegning i Punch, 1886.

Announce fra Børnenes Jule-
rosen, 1925.

Renlighed, Re og
Regelmæssighed
kræves der ved det bedste
Barns Pleje.
Anvendelse af
W. P. BØRNESÆBEN "MOA"
Denne Sæbe er fin, mild og ganske
neutral. Løgen Sviesl
Dr. F. Ingerslevs Ejce om Barnepleje
følger med Sæben.
Worning & Petersen, Vejle.

klare dette. Hun formanede hellere børnene og lod dem forstå, at de gjorde hende bedrøvet og skuffet ved at være u lydige. Denne form for opdragelse indbyggede den beherskede og dannede væremåde i børnenes væsen, fordi den gav dem følelsen af ikke at være værdige til mors (og fars) kærlighed, hvis de ikke opførte sig korrekt. Den aktiverede en skyldfølelse, som var virksom, også når forældrene ikke var til stede.

1800-tallets borgerbørn levede en beskyttet og kontrolleret barndom. De var ikke i tvivl om, at deres forældre holdt af dem og ville noget med dem – og at de tilhørte samfundets udvalgte. Til gengæld var det småt med muligheder for at gøre noget uden at have et par vagtsomme, voksne øjne over sig.

Ungdom og uddannelse

Pigers og drenges opdragelse var meget forskellig. Drengene skulle blive foretagsomme, viljestærke mænd som deres fædre. De fik en solid skolegang, som deres forældre fulgte nøje med i. Derefter gennemførte drengene ofte en akademisk uddannelse. Selv om en del boede hjemme, til de var færdiguddannede og havde fået et vellønnet job, fik de i slutningen af deres ungdomsår en vis frihed til at se sig om på

Kravlegårde og tremmesenge blev almindelige børnerekvisitter i borgerskabet omkring 1910. De skulle give barnet en vis bevægelsesfrihed og samtidig sikre, at barnet ikke kom til skade, ikke kom i berøring med spytklatter og andet smitsomt og ikke forkølede sig på kolde gulve.

Børn med barnefrøken i en have i Hellebæk. Fotografi, 1915.

egen hånd, så de fik lært at stå på egne ben. For borgerdrengene fra provinsen kom friheden ofte af sig selv, fordi de måtte flytte hjemmefra for at uddanne sig.

Pigerne skulle først og fremmest lære at blive gode mødre og hustruer. De mange praktiske færdigheder, som det krævede at drive en husholdning, havde de ikke længere brug for, det tog tjenestepigerne sig af. Kun håndarbejde – især af den finere slags – var fortsat en vigtig pigesysse. Derimod blev der lagt stor vægt på dannelsen af pigens personlighed. Hun skulle udvikle et blidt, behersket og omsorgsfuldt væsen. Hendes mor lærte hende at være opmærksom på, hvordan hun virkede på sine omgivelser og at være påpasselig med sit udseende. Skolegangen foregik ofte i hjemmet eller på små private institutter, hvor man lagde særlig vægt på sprog og litteratur. Desuden fik pigerne undervisning i klaverspil og måske også i sang, tegning og porcelænsmaling.

Valg af ægtefælle

Valget af ægtefælle havde helt mistet tidligere tiders praktiske præg; nu giftede man sig af kærlighed. Manden blev forelsket i en ung kvinde, f.eks. på et af de mange baller, der afholdtes, og friede derpå til hende. Men det var naturligvis en forudsætning, at den attråede kom fra samme sociale lag som manden, hvis forbindelsen skulle føre til ægteskab. Måske kunne mændene føle sig seksuelt tiltrukket af kvinder fra lavere sociale lag, men det var kun kvinder fra overklassen, der gennem opdragelsen havde fået netop den blide og sarte udstråling, som var en så vigtig del af det borgerlige kvindeideal, og derfor en afgørende igangsætter for rigtigt romantiske sværmerier.

Manden var ofte var 10-15 år ældre end sin hustru. Han skulle først være færdig med sin uddannelse og kunne forsørge en familie, mens hun var yndigst og giftefærdig allerede som purung.

Seksualiteten

I borgerskabet kom den enkelte persons kontrol over sin seksualitet til at spille en central rolle. I bondesamfundet og i de øvrige samfundsklasser i 1800-tallet betød det stadige arbejde sammen med andre mennesker, at der hele tiden var andre, som holdt øje med, at den enkelte ikke sløede tiden væk. Fornøjelser, søvn, sex og lignende aktiviteter blev håndfast holdt inden for bestemte rammer. Borgerskabet måtte

To små nybagte skoledrengene med skoletornyster. Korte bukser og kortærmede bluser hørte sig til indtil konfirmationen. Nakskov, ca. 1910.

benytte sig af andre metoder. Det enkelte individ skulle ikke som voksen kontrolleres i et arbejdsfællesskab, men måtte kunne kontrollere sig selv.

At lære børnene at betvinge deres krops impulser og især at undertrykke deres seksuelle drifter var vigtigt; det gav mulighed for at lade fornuften herske. Og fornuft skulle der til for at præstere den målrettede stræben, der gjorde det muligt at holde sig på samfundets top.

Borgerskabets stærke driftsbeherskelse blev opbygget i en proces over flere generationer. I 1800-tallet blev det god tone, at våge nøje over, at intet i ens egen eller andre dannede menneskers opførsel røbede lyst, seksualitet eller aggression. At tale om det var naturligvis strengt forbudt. Efter en tid vidste man ikke mere, hvorfor det var forbudt. Tilbage var en skyldbevidsthed, der gav den enkelte en følelse af at bære uforståelige, onde kræfter inden i sig, som ville indgyde andre den inderligste afsky, hvis de kom frem i lyset. Men netop fordi drifterne ikke måtte ses på overfladen, brugte borgerskabets mennesker for hundrede år siden megen tid og energi på at tænke på dem. Det afspejles i litteratur, kultur og kunst og i lovgivningen.

I forhold til seksualiteten var pigeopdragelsen mere endydig end drengopdragelsen. Hvor det forventedes, at pigen overhovedet ikke havde nogen seksualdrift, skulle drengen både lære at beherske sine drifter og alligevel udfolde et seksualliv for at blive en rigtig mand. Det var accepteret, at den unge mand skulle »løbe hornene af sig«, han måtte bare gøre det diskret. Pigen skulle derimod helst være både jomfru og helt uvidende om samlejet indtil ægteskabet. Bryllupsnatten kunne derfor komme som noget af et chok for hende. I mange ægteskaber lykkedes det aldrig mand og hustru at finde fælles glæde i seksualiteten. For mænd kunne det derfor blive set som et nødvendigt onde at gå til prostituerede i det skjulte. Som dr. med. E. Ehlers skriver i »Ugeskrift for Læger« i 1896: »Ligeledes er det mig ganske klart, at den offentlige kontrollerede Prostitution i et og alt virker som Lynafleder overfor Ægteskabet, (... den) beskytter altså de sædelige Borgeres Ægteskab, og sikrer Samfundet mod overhaandtagende Fødsler af uægte Børn.«

Nye toner efter 1900

Den langsomme omformning til kapitalisme og industriproduktion, gjorde det danske samfund som helhed mere kompliceret. Herved opstod mange mellemfunktioner i administration og forretningsliv, som gav plads for et lag af højere

I forhold til mænd var kvinders samværsmuligheder meget begrænsede, men mellem veninder åbnede de strenge moralske konventioner en ventil for lidt kropskontakt, som her hvor piger fra velhavende Nakshov-familier i 1898 viser deres andendagskjoler frem.

funktionærer. De hørte ikke med i de øverste lag af borgerskabet, men de opfattede sig selv som »fine«. Det gør den i forvejen sammensatte borgerklasse endnu sværere at afgrænse. Datidens borgerskab havde dog selv en udviklet fornemmelse for hierarkiet i klassen og valgte deres omgangskreds herefter. Økonomien i den enkelte familie satte sine grænser for, hvor meget den formåede at leve op til den borgerlige livsstil, men normerne var i det store hele fælles gods langt ned i funktionærlaget.

Livet i borgerskabets familier ændrede sig ikke afgørende fra århundredskiftet og op til anden verdenskrig, men der skete gradvist en mildnelse af de stiveste etiketteregler. Det blev accepteret at opføre sig noget mere frit og utvunget i det ydre, men man skulle stadig have sig selv og situationen under kontrol. Arbejdet med at lære børnene at kontrollere deres krop og hele væsen blev mindre håndfast med tiden. Forældrenes eget eksempel, deres bevidste og ubevidste afsky over for manglende selvbeherskelse fortalte børnene uden store ord, hvad far og mor forventede af dem.

Med teknologiens fortsatte udvikling blev det stadigt mere betydningsfuldt, at drengene fik lært at tænke og handle selvstændigt. Skulle man blive en dygtig industrimand, var omstillingsevnen en vigtig egenskab; det var ikke nok blot at have lært at gøre ligesom sin far. Det gav plads for, at man tillod børnene noget mere, f.eks. kunne de få lov at gå alene til skole eller lege med andre børn uden barnepigens opsyn. Og nogle forældre blev knapt så strikse med at overvåge, hvilke

Til venstre: "Professorinde Plum er Josephines bedste Legekammerat, og de to kan lege sammen i Timevis inde i lille Josephines store luse Barneværrelse".

Til højre: "Professorinde Dagny Plum nyder en stille Time med Sytøjet".
Fra Tidens Kvinder, 1945.

bøger deres unge poter læste, når blot de havde sørget for at indprente dem, hvad man anså for lødig lektüre, og hvad der måtte forkastes som smudslitteratur. Det blev også mere almindeligt at lade pigerne gå i privatskole i stedet for at holde lærerinder til dem hjemme.

Pigeopdragelsens vigtigste formål var fortsat at få pigen godt gift, men fra midten af 1800-tallet var de kvinder, der ikke blev gift, blevet et voksende problem i borgerskabet. De ugifte »tanter« blev en overflødig byrde i borgerhjemmene, efterhånden som produktionen i husholdningen svandt ind, og husarbejde ikke længere blev anset for en passende beskæftigelse for en dannet kvinde. Modstanden mod at kvinder kunne få en uddannelse tog af mod slutningen af århundredet, og fra 1875 fik piger lov til at tage studentereksamen. Samtidig blev nye uddannelsesområder opdyrket af kvinder for kvinder. Hvis den ulykke skulle ramme dem, at de ikke blev gift, skulle de skaffes mulighed for at forsørge sig selv – men inden for områder, der lå i forlængelse af det traditionelle kvindearbejde, f.eks. som lærerinde eller sygeplejerske.

De kvinder, som fik en uddannelse, begyndte i slutningen af 1800-tallet også at kræve politiske rettigheder. Ganske langsomt ændredes også borgerskabets holdning til pigeopdragelse, så pigerne i 1920'erne og fremefter blev mindre begrænsede i deres bevægelsesfrihed.

Selverhvervende kvinder blev ofte anset for noget "mandhaftige". De kunne også overtage nogle af mandighedens symboler, f.eks. ryge cigar eller gå med sløjs, som her hvor lærerinder på Odense Fagsskole stiller op til den årlige biltur i sommeren 1931.

